

Іване МЧЕДЕЛАДЗЕ, д-р філології

ORCID ID: 0000-0002-5001-2216

e-mail: ivane.mchedeladze@tsu.ge

Центр україністики ім. проф. Отара Баканідзе

Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі,

Тбілісі, Грузія

ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТУДІЯХ РАУЛЯ ЧІЛАЧАВИ: ФОРМУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПОЛЯ

Вступ. У статті розглядається нова грузинська науково-критична, перекладна та художня література (поезія) про Тараса Шевченка, що належить сучасному поету-білінгву, перекладачеві та вченому Раулю Чілачаві. Особливу увагу приділено новітній двомовній збірці "Думи мої", широка передмова та переклади якої є важливим фактом в історії грузинсько-українських літературних зв'язків постколоніального періоду.

Результати. Для аналізу у статті використано такі концепції перекладознавства – типологія трансформаційних операцій, герменевтика; літературної компаративістики та культурології – концепція національних поетів, інтертекстуальність, рецепція, хронотоп тексту, автора та читача та ін.

Висновки. Дослідження та аналіз, проведені на стику різних дисциплін, показують, що з перекладними, художніми та науково-критичними текстами Рауля Чілачави в грузинському літературному процесі розпочався новий етап шевченкіани, який дозволяє аналізувати поезію Шевченка та загалом усю українську літературу в розрізі тих підходів мислення, що використовуються у світовому літературно-культурному просторі для сприйняття та переосмислення художньої творчості.

Ключові слова: Тарас Шевченко, грузинсько-українські літературні взаємини, переклад, Рауль Чілачава.

Вступ

Серед багатьох інших фактів, накопичених за століття в історії грузинсько-українських літературних взаємозв'язків, творчість Тараса Шевченка займає особливе місце. Невичерпний інтерес до літературної спадщини українського поета підтверджується різноманітними формами рецепції його творчості у грузинському літературному процесі XIX, XX та XXI століть, із яких особливо вражає найбільш продуктивна та традиційна форма зовнішніх контактів – художній переклад. Поезію Тараса Шевченка перекладали грузинські письменники XIX ст.; першим перекладачем творів українського поета був відомий грузинський письменник Ніко Ломоурі. Всі відомі та менш відомі перекладачі та поети, які мають справу з українською та загалом слов'янськими літературами, перекладали поезію Т. Шевченка грузинською мовою, на основі чого була побудована плюралістична парадигма міжлітературних взаємин – Тарас Шевченко та грузинська література (докладніше див.: Баканідзе, 2012). Мотив та причина утворення цієї парадигми, на думку українського картвелолога Людмили Грицик така: "Тематична, ідейна домінанта Шевченкових творів, її опертя на народні традиції, національні мотиви були близькі й грузинським реципієнтам та органічно входили в грузинську літературу..." (Грицик, 2014, 40, с. 327). Із самого початку значення творчості Тараса Шевченка вийшло за межі поезії. Воно повністю стало синонімом своєї батьківщини – України – і ототожнювалося з її образом. Цієї ж думки дотримується й історик Сергій Екельчик. В одній зі своїх значущих монографій, присвячених історії України, він пише про Шевченка: "Пристрасний борець проти національних утисків та соціальної несправедливості, геніальний письменник, який має просте селянське походження, Шевченко став символом нової України... Багато українських інтелектуалів називали його "батьком українського народу... Тарас Шевченко став культовою фігурою" (Екельчик, 2010, с. 66). Внаслідок спостереження над сформованою у вигляді дискурсивної конструкції грузинською шевченкіаною чітко визначається тенденція: Тарас Шевченко – свого роду образ-символ історії взаємозв'язків Грузії та України,

який додав ще більше пафосу славетній історії відносин між країнами. Таким чином, Тарас Шевченко цілком логічно став символом України в Грузії, висловлюючись сучаснішим науковим терміном, місцем пам'яті – своєрідним місцем пам'яті про Україну в Грузії.

Міжкультурна історія Грузії та України показує, що творчість великого українського поета завжди цікавила грузинську інтелігенцію, завжди була привабливою для грузинів. Як аргумент досить одного факту: *"Патріарх історії грузинської літератури"* Корнелій Кекелідзе, який здобув освіту в Україні, у Київській духовній семінарії, на початку ХХ ст. зазначав, що, на жаль, українці мають про нас дуже слабке уявлення. Я знаю Україну краще, ніж вони знають Грузію, я знаю їхнього божественного Шевченка краще, ніж вони – будь-якого з грузинських письменників, навіть Руставелі (за Мушкудіані, 1986). Переклади та науково-критична література, створена протягом десятиліть, багато в чому схильна до ідеологічного впливу і вже не може відповідати вимогам сучасних читачів та дослідників.

Мета статті – проаналізувати двомовну збірку "Думи мої", видану Раулем Чілачавою у 2023 році, а також його статті та вірші, присвячені Шевченкові (вірш "Акакій і Тарас") у контексті сучасних теоретичних підходів транслатології та літературної компаративістики.

Огляд літератури. Однією з перших більш-менш повних збірок перекладів віршів Тараса Шевченка, виданих у Грузії, є "Кобзар" за редакцією відомих грузинських поетів – Шалви Радіані та Сімона Чіковані 1937 року. Зі зрозумілих причин збірка просочена ідеологічним контекстом. Попри те, що перекладачами є широко відомі грузинські поети – Сімон Чіковані, Валеріан Гапріндашвілі, Олександр Абашелі, Шалва Апахідзе, Іраклій Абашідзе, Карло Каладзе та інші, більшість перекладів належним чином не відображають чарівність української поезії, оскільки зроблені за допомогою підрядника. Зважаючи на дату виходу книги, треба враховувати загальновідомий факт: "Радянські ідеологи, прагнучи створити нову радянську культуру, з належним ентузіазмом не ставилися

до класичних текстів, орієнтованих на національні цінності" (Ратіані, 2019, с. 246). Таким чином, кількісний показник перекладів поезії Великого Кобзаря грузинською мовою не прямо пропорційний якісному показнику.

Серед численних теоретичних концепцій я особливо виділив би думку Ірини Модебадзе згідно з якою: "Літературні взаємозв'язки... це насамперед слід, який залишається в тій чи іншій культурі при контакті з іншою культурою..." (Модебадзе, 2011, с. 42–43). Таким чином, мета цієї статті – на основі міждисциплінарного дослідження уявити, яким є слід поезії Тараса Шевченка в контексті сучасної грузинської культури.

З цього погляду визначну роль зіграв поет і перекладач Рауль Чілачава. Його особлива роль добре відома в історії як грузинської, так і української культури. Монументальна творчість Чілачави є актуальним матеріалом історії сучасних міжкультурних зв'язків та компаративістики.

У 2023 році за підтримки Національної бібліотеки парламенту Грузії вийшла друком збірка Тараса Шевченка "Думи мої" (*упорядник, перекладач з української та автор передмови – Рауль Чілачава*). Похибки, які були присутні у виданих раніше грузинських перекладах, зі скрупульозним професіоналізмом були заповнені та виправлені в перекладах, виконаних Раулем Чілачавою.

Методи. У статті використовуються методи компаративістики – порівняльного аналізу перекладного та оригінального тексту, типологія трансформаційних операцій, дискурсивного та контент-аналізу, колоніальні та постколоніальні підходи, концепції культурної пам'яті та національних поетів (М. Дович), інтертекстуальність, герменевтика та ін.

Результати

Фактор перекладача завжди був центральною проблемою у перекладознавстві та в порівняльному літературознавстві. Якщо судити про збірник із сучасної перспективи транслатології, перекладач повинен збалансувати семіосферу двох культур та культурні дистанції між ними; його обізнаність та майстерність

значною мірою визначаються близькістю до вихідного тексту та культури. Ці фактори дозволяють йому здійснювати трансляцію культурного менталітету в конструкції чужої/приймаючої культури. Якщо ми розглянемо грузинських перекладачів Шевченкової поезії різного часу, то переконаємося, що Рауль Чілачава не має собі рівних, що українська література в Грузії та грузинська література в Україні не мали і не мають такого перекладача. В історії культури та перекладу одночасно розкіш та рідкісне явище – така близькість до джерела та до приймаючої культури, як у випадку з Раулем Чілачавою.

Протягом десятиліть про творчість цього перекладача та поета написано чимало як у Грузії, так і в Україні. У колах критиків та літературознавців існує безліч думок та оцінок. Однак, на мій погляд, найкраще білінгвальний/бікультурний поет і перекладач оцінений у передмові Сергія Борщевського до однієї зі збірок віршів: "Якби я був художником, я намалював би Рауля Чілачаву Фемідою, але з широко розкритими очима і терезами, в яких чаші збалансовані в грузинській та українській культурах" (Борщевський, 2009, с. 5). Раулю Чілачаві своїм талантом та працьовитістю справді вдалося збалансувати шальки терезів у грузинській та українській культурах.

Ця збірка – не перша його спроба перекласти поезію Шевченка грузинською мовою; Рауль Чілачава протягом десятиліть неодноразово публікував грузинські переклади віршів та поем Великого Кобзаря (1987, 2014, 2021); вірші, перекладені ним, також увійшли до двомовних збірок, виданих Інститутом україністики ТДУ та клубом "Україна" (*"Кавказ" 1989, "За горами гори" 2007, "Кобзар" 2014*).

У грузинській науковій та публіцистичній літературі ми знаходимо багато різних думок про Тараса Шевченка, проте ніхто не давав українському поетові таку точну та лаконічну оцінку, як Рауль Чілачава у його есе *"Думки про українську поезію"*: "Висловлюючись сьогоднішньою термінологією, Шевченко був художником-авангардистом і письменником, автором скандальних віршів та поем, егоцентричною богемою, якому, поряд із безліччю страждань, доля подарувала

величезний талант і вельми специфічне середовище, мало часу, щоб його витратити. Згідно з твердженням професора Гарвардського університету Джорджа Грабовича, він є творцем міфів, його історія України – це метаісторія, яка переросла в український міф, де стирається межа між суб'єктивним та об'єктивним" (Чілачава, 2014, с. 11–13).

Тому без перебільшення можна сказати, що з перекладами та критичними статтями Рауля Чілачави в Грузії починається сучасний, зовсім інший етап рецепції творчості Тараса Шевченка, що дозволяє читати Великого Кобзаря, а отже, і всю класичну українську літературу в контексті сучасних концепцій, за допомогою яких світові літературно-культурні процеси сприймаються та переосмислюються у літературній сфері.

Ця збірка починається з перекладу фрагмента вельми своєрідного і оригінального тексту – романтичної балади *"Причинна"*, написаної в 1837 році. Перекладач дав назву віршу – "Гатвалулі" (gatvaluli), що згідно з тлумачним словником грузинської мови (Чікобава, (Ред.), 1986, с. 85) означає "зурочити, навести псування"; відповідно, це – людина, щодо якої мали злі наміри. Ця назва цілком логічно відповідає сюжету балади та її трагічному змісту, у якому розповідається історія нещасливої пари (Бондар, 2016).

„ღმუილს იწყებს გულმოსული ქარი,
მაღალ ძეწნებს გაუზნიქა წელი,
მთად აღმართა ტალღა ბობოქარი.
ღრუბლებიდან ფერმიხდილი მთვარე
იმზირება ზოგჯერ ნება-ნება,
ვით ლურჯ ზღვაში ნავი მონარნარე,
ხან ჩაყვინთავს, ხანაც გამოჩნდება.
ჯერ მამლები არ იწყებენ ყივილს,
არსით ისმის ხორციელის ჩქამი,
ჟოტი ხმას სცემს ჟოტის გადაკვივლს
და კოპიტის ჭრიალია ღამით".

"Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
А блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів..."

(Шевченко, 2023, с. 39).

Як справедливо зазначено, для теоретичних досліджень необхідно оцінити такі обставини – що важливо під час перекладу – трансляція/передача чи трансфер/перенесення оригінального тексту? (Модебадзе, 2014, с. 502). Якщо цей переклад прочитає людина, яка знає обидві мови та обидві культури, вона легко зрозуміє його максимальну близькість до оригінального тексту. Широко визнане поняття, привнесене до теорії перекладу Юджином Найдою – *динамічна еквівалентність* – як нормативна категорія, передбачає наявність у перекладі тієї ж реакції, яку викликає оригінальний текст у своїй культурі. Раулю Чілачаві, завдяки його перекладацькій майстерності та величезному досвіду, дійсно вдається створити у грузинському перекладі фрагмента балади музично-ліричний настрій, характерний для оригінального тексту. Засобом досягнення такого найкращого результату я вважаю максимально глибоке знання перекладачем обох культур; а також рівне відчуття універсальних картин світу обох мов. Під час аналізу поетичного перекладу теоретик перекладу Микола Гарбовський також вважає важливою "передачу звучання тексту засобами іншої мови, що становить одну з центральних проблем теорії та практики поетичного перекладу і тих випадків, коли звучання має смисл" (Гарбовський, 2004, с. 387). Показово, що цей уривок є однією з найпопулярніших

пісень в Україні¹, грузинський переклад максимально наближений до звучання оригіналу; у перекладі поезії рідко можна знайти такі приклади динамічної еквівалентності.

Один із найвідоміших ліричних віршів Тараса Шевченка – "Думи мої" – перекладач вибрав як назву збірки. Для кращого сприйняття грузинського перекладу ми порівняли його з іншим перекладом того ж вірша, надрукованим у згаданому виданні 1937 року (перекладач – Сімон Чіковані). Незважаючи на унікальний поетичний талант С. Чіковані, за ступенем близькості до оригіналу створений ним текст відрізняється від перекладу Р. Чілачави. Можна без перебільшення сказати, що останній завдяки своєму перекладацькому та оригінальному поетичному таланту створює найкращий варіант грузинського перекладу цього тексту. Наприклад, найбільш точно емоційний настрій передано в перекладі Рауля Чілачави:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?..

ფიქრნო ჩემნო, ფიქრნო ჩემნო,
მტანჯავთ შინ თუ გარეთ!
ქაღალდს ასე სევდიანად
რატომ დაეპყვარეთ?...

*Перекладач Рауль Чілачава
(Шевченко, 2023, с. 40).*

ფიქრნო ჩემნო, ფიქრნო ჩემნო
თქვენთან ყოფნა ძნელი არი.
რას დამწკრივდით ქაღალდებზე
სტრიქონებზე სევდიანი?

*Перекладач Сімон Чіковані
(Шевченко, 1937, с. 55).*

¹ Чудове виконання цієї пісні грузинськими співаками (ансамбль Швидкаца).
Див: www.youtube.com/watch?v=2BcDIZpPKX0

Рідко вдається в перекладі так точно передати настрій вірша і в той же час залишитися так близько до оригіналу – ქაღალდს ასე სევდიანად რატომ დაეპყვართ? (kaghalds ase sevdianad rat'om daep'ts'k'aret?) (Нащо стали на папері Сумними рядами?).

Спираючись на думки Бархударова, Швейцера, Комісарова, Рецкера та інших вчених, тобто на проблему перекладацьких перетворень вихідної мови та відображених у мові систем етнокультурних образів світу, які займають важливе місце в теорії перекладу, що базується на генеративній граматиці, Микола Гарбовський називає це **трансформаційними операціями**. Термін *трансформація* у перекладі, на думку Гарбовського, визначається як трансформація/перетворення мисленнєвої системи вихідного тексту в текстову систему перекладу. Результатом такого процесу є зв'язок між вихідною та цільовою системами мислення, яку можна охарактеризувати як міжмовну асиметрію (Гарбовський, 2004, с. 371–394). Виходячи з цього, актуальним є питання типології як лексико-семантичних, так і синтаксичних та стилістичних трансформацій у грузинських перекладах Шевченківської поезії. Максимальну близькість до оригіналу виражають використані в перекладі лексичні одиниці, які сьогодні можна вважати архаїзмами і які були звичайним явищем для грузинської мови ХІХ століття: такі, як у рядку *Не сказали б на сміх...* არ იტყოდნებ ქორდვით), і подібні випадки можна зустріти в багатьох місцях, напр.:

გაკირდვა (gakirdva) – лихослів'я;

კურცხალი (k'urtskhali) – товща сльоза;

ჭორომი (ch'oromi) – поріг річки;

ჯავარი (Javari) – руда, дорогоцінне каміння;

კიდიო-კიდემდე

(Од краю до краю)...

Серед багатьох факторів, необхідних для наближення перекладу до оригіналу, одним із найважливіших є хронологічний: епоха створення оригіналу та перекладу, що ще більше ускладнює

міжкультурні відмінності. Механізми успішного подолання цих бар'єрів належать до найвищої категорії навичок перекладу. Перекладач часто використовує другу форму множини, т. зв. "нартаніані", що рідко вживається в сучасній грузинській мові. Цей підхід виявився дуже успішним з погляду створення нового тексту в чужому/іншому культурному середовищі та в іншу епоху, що в перекладознавстві також вважається маркером майстерності перекладача.

У перекладах ми часто стикаємося з лексичним розширенням та стилістичними модифікаціями або частковими модуляціями. Бувають і випадки "закономірних замінів", наприклад: *ოქ შობილა, უგელვია, კაზაკების ჯილაგს* (ik shobila, ugelvia, k'azak'ebis jilags) // Там родилась, гарцювала козацька воля; Вернітеся! дивітеся, жита похилились // *დაგვიბრუნდით! ნახეთ, ყანას კარი ესალბუნება* (dagvibrundit! nakhet, q'anas kari esalbuneba) (Шевченко, 2023, с. 43, 47).

У контексті грузинської культури із доробку Тараса Шевченка найбільший інтерес має поема "Кавказ", яка, на думку Мирослава Шкандрія, "стала символом опору імперському богові війни та солідарності народів, що стали його жертвами. Вона дала голос колонізованим і охарактеризувала конфлікт між імперією та народами з позицій останніх" (Шкандрій, 2004, с. 229). Слід зазначити, що конфлікт між імперією та підкореними народами був і залишається загальною проблемою в історії Грузії та України. Отже, ця поема виходить за рамки художньо-естетичних цінностей і набуває більшого сенсу. Слід також зважати на те, що з цієї поеми починається естетична рецепція Кавказу в українській літературі, що визначило конструювання культурного концепту "Кавказ" у колективній пам'яті. Враховуючи ці фактори, твір завжди мав велику увагу грузинських перекладачів, а також грузинських та українських літературознавців. Порівняно з наявними грузинськими перекладами, версію, що увійшла до збірки Рауля Чілачави, можна назвати "рівною оригіналу, рівнозначною".

Ряд дослідників намагалися встановити типологічні зв'язки поезії Шевченка з грузинською літературою, які переважно були орієнтовані на пошук загальних чи семантично близьких явищ. Попри різні думки, які існують навколо цієї поеми, типологічне, тобто зіставлене, прочитання Рауля Чілачави зовсім відрізняється від зразків грузинської літератури (зокрема, творчості грузинського романтика Ніколоза Бараташвілі) і орієнтоване на пошук відмінностей, а не подібності. У вступі до збірки він пише: "Російсько-кавказька війна позаминого століття серед інших породила два геніальні твори – «Мерані» Ніколоза Бараташвілі та «Кавказ» Тараса Шевченка. Щоправда, причини їх написання були кардинально різними... Для грузинського поета поштовхом стало викрадення горцями його рідного дядька князя Іллі Орбеліані (його вдалося згодом визволити), а для Шевченка – вбивство ними ж художника, ілюстратора рукописного «Кобзаря» 1844 року, офіцера царської армії графа Якова де Бальмена... Читач, не втаємничений у передісторію написання «Мерані», навряд чи з його тексту може здогадатися (на відміну від «Кавказу», що саме спонукало автора до його написання... Інформаційний привід, як сказали б сьогодні, – у двох поетах різних національностей викликав дві відмінні реакції. У Бараташвілі він загострив національну пам'ять, яка оживлювала перед очима картини лезгинської сваволі, а в Шевченкові ще раз нагадав, під чийм ярмом стогнала його батьківщина. Шевченко викриває царат не тільки як ката українського народу, а й душогуба інших народів, і саме це є наріжним каменем його завзяття" (Шевченко, 2023, с. 10–11).

Таким чином, видана у 2023 році Раулем Чілачаваю збірка "Думи мої" з передмовою, з якісними перекладами та текстологічними коментарями дає сучасному грузинському читачеві, літературній критиці та вченим змогу сприйняти національного поета українського народу – Тараса Шевченка та його діяльність як у національному, тобто українському, контексті, так і в контексті універсального/світового літературного канону. Збірка цікава ще й тим, що до неї увійшли малюнки українського

поета (подібна збірка-альбом "Кобзар" видана також Інститутом україністики ТДУ у 2014 р., присвячена 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка). Грузинські переклади віршів і поем, що увійшли до збірки, укладеної Р. Чілачавою, – численні і, гадаю, залишаться важливим фактом історії культури та літератури обох країн.

Стосовно сучасних методологічних меридіанів вивчення взаємозв'язків між літературами слід прийняти погляд Ірини Модебадзе, заснований на думці про те, що сучасне мистецтво ґрунтується на міжтекстових діалогах і є "інтертекстуальним". Враховуючи цю обставину, найбільш плідною та перспективною методикою вивчення діалогу між літературами грузинська дослідниця вважає інтертекстуальність: розглядає її як "простір сходження різних дискурсів" (Модебадзе, 2011, с. 43). Дмитро Наливайко вважає цю концепцію одним із перспективних підходів у "третій фазі" компаративістики. На його думку, поняття інтертекстуальності – "універсальна іманентна категорія" (Наливайко, 2009).

У художніх текстах інтертекстуальність проявляється у різних формах, напр.: алюзія, ремінісценція, цитата, парафраз тощо. Теорія інтертекстуальності є однією з найменш розроблених у грузинсько-українській компаративістиці. Поряд із багатьма іншими віршами, написаними грузинським поетом і перекладачем, можна виділити один, сповнений алюзіями та ремінісценціями. З погляду інтертекстуальності цей вірш Рауля Чілачави можна розуміти як зразок мультикультурної та транснаціональної літератури. Збірка Акакія Церетелі "Вибрана проза", що вийшла у 2016 р. (*Акакій Церетелі "Вибрана проза" [до 170-річчя з дня народження великого грузинського поета Акакія Церетелі, який особисто знав Тараса Шевченка] (із грузинської переклав Рауль Чілачава)*), супроводжується оригінальним віршем грузинською та українською мовами, написаним самим Раулем Чілачавою під назвою "Акакій і Тарас". Загальновідомо, що єдина зустріч Акакія Церетелі і Тараса Шевченка у Петербурзі, на квартирі Миколи Костомарова, займає особливе місце у дискурсі грузинсько-

українських літературних зв'язків² та взагалі грузинсько-української дружби. Інформація про зустріч збереглася у спогадах самого великого грузинського поета. Фрази, висловлені у спогадах Акакія Церетелі про зустріч та розмову з Тарасом Шевченком, стали хрестоматійними та перетворилися на своєрідний патетичний поетичний вінець в історії дружніх відносин між двома країнами. Така, наприклад, знаменита фраза Тараса Шевченка в розмові з Акакієм про історію та культуру Грузії: **"Як багато спільного у цього народу з нашим!"**; або враження Акакія від зустрічі з українським поетом, у його також хрестоматійній фразі: **"Я вперше зрозумів з його слів, як треба любити батьківщину й свій народ"**. Алюзію згаданої фрази читаємо в унікальному вірші Рауля Чілачави:

З слів Шевченка, я збагнув секрет,
Як мусить свій народ любить поет,
Боротися в ім'я свободи!
"Світанку" автор як сказав колись....
На п'єдестал обидва піднялись,
Як воздвигли їм народи.

(Церетелі, 2016).

Тут слід звернути увагу на те, що знаменитий вірш Акакія Церетелі "Зоря" ("Гантіаді") типологічно близький до знаменитого "Заповіт" Шевченка. Вірш Рауля Чілачави є своєрідним інтертекстуально-алюзивним колажем з окремих етапів життя та творчості двох поетів – Акакія Церетелі та Тараса Шевченка.

² Свого часу цього питання торкнувся проф. Отар Баканідзе, остання робота у цьому напрямі була написана у 2015 році. У співавторстві із проф. Ладом Мінашвілі він опублікував монографію *"Моя ікона вітчизни"*, присвячену ювілею Акакія Церетелі, в якій нарис *"Який Церетелі та Україна"* належить самому Отару Баканідзе. Останнім часом серед робіт, створених у цьому напрямку в українському літературознавстві, стали знаковими статті проф. Людмили Грицик *"Поетія А. Церетелі в сучасному комунікаційному просторі"* (Всесвіт, № 11–12, 2015, с. 243–249); також вищезгадана публікація *"Зустріч А. Церетелі з Т. Шевченком: комунікативне тло «Кавказу»"* (Шевченкознавчі студії. Зб. наук. праць. Вип. 1 (29). Київ, 2019. С. 57–70).

Зустрілися Акакій і Тарас, –
Вже ближчав останній час,
Життя згасало, наче зірка.
та на шляху братерства зустріч ця
залишиться, єднаючи серця,
Як втіха пам'ятна й велика.

(Церетелі, 2016, с. 7).

В оцінці та в результатах процесу вивчення літературних зв'язків важливою є концепція рецепції, тобто теорія естетики сприйняття, хронотопу та ін. З теорії літератури відомо, що "літературний твір функціонує у межах трьох хронотопічних моделей: авторської, художньої та читацької". Відповідно, зміна хронотопних моделей читача впливає як на сприйняття тексту, так і на форми, якість та мету міжлітературних зв'язків. На користь цього свідчить теоретична думка проф. Ірми Ратіані: "Процес сприйняття враховує індивідуальні особливості як тексту, так і читача, тому художня творчість викликає різні варіації читацької перцепції часу і простору" (Ратіані, 2010, с. 264–265).

Дискусія і висновки

Розглянутий матеріал показує, що перекладацька, науково-критична та художня діяльність Рауля Чілачави справді є початком сучасного етапу сприйняття поезії Тараса Шевченка у семіотичному просторі грузинської культури. З одного боку, вона зберігає традиції міжкультурних взаємин, а також "винайдені традиції" (*Ерік Хобсбаум*), а з другого боку – закладає основу традицій сучасної рецепції, яка повністю відповідає запитам глобальних, транснаціональних культурних процесів. Для грузинської україністики ці матеріали дуже важливі для ведення сучасних літературно-компаративних та перекладацьких досліджень.

Зміни у перцептивному хронотопі вимагають також встановлення перспективи. Прочитання творчості Тараса Шевченка у контексті європейської літератури та сучасних теоретичних концепцій – це і виклик, і перспектива грузинської літературознавчої україністики. З цього погляду одним із перспективних наукових підходів можна вважати концепцію "національного поета", яка

склалася в сучасному європейському літературознавстві та культурології, розроблену на основі спостережень за дослідженнями європейських літератур. Відповідно до цієї концепції, для європейських літератур епохи романтичного націоналізму характерне виділення одного поета, якому приписують особливі заслуги у становленні нації (див.: Dović, Mirjan, Helgason, Jon Karl, 2017). Методологія, розроблена Мір'яном Довичем та Джоном Карелом Хельгасоном, фактично повністю відповідає творчості Шевченка. Такої ж думки дотримується і канадський учений Мирослав Шкандрій: "Образ Тараса Шевченка як національного поета тісно пов'язаний з тим, що він відкидав імперську парадигму завоювань та асиміляції і утверджував замість неї контрнарратив, що легітимував місцеву національну боротьбу" (Шкандрій, 2004, с. 219). Шевченко справді створив "метаісторію" України та став головною фігурою у колективній культурній пам'яті нації.

Літературно-критичні нариси Рауля Чілачави про українську літературу та поезію Тараса Шевченка загалом дають змогу грузинським ученим вільно аналізувати її з погляду концепції "національних поетів". Такий підхід до дослідження представляє поезію Тараса Шевченка та українську літературу загалом як частину європейської літератури. Це дозволить нарешті виправити недоліки деформованих радянською ідеологією досліджень та наново відкрити відому українську літературу.

Список використаних джерел

Баканідзе, О. Г. (2012). Грузинська література і Шевченко. *Шевченківська енциклопедія*: в 6 томах, Т. 2 (с. 188–192). НАН України, Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка.

Бондар, Л. (2016). Причинна. У *Шевченківська Енциклопедія. Літературні твори* (під заг. ред. М. Г. Жулинського) (с. 546–553). НАН України, Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка.

Борщевський, С. (2009). Передмова. У Р. Чілачава, *Безстрокове відрядження*. Зелта Руденс.

Гарбовський, Н. (2004). *Теорія перекладу*. Издательство московского университета.

Грицик, Л. (2014). Плюралістична парадигма грузинської шевченкознавчої компаративістики. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*, 40, 324–334.

Екельчик, С. (2010). *История Украины. становление современной наций. Авторизованный перевод с английского Николая Климчука*. Издательство "К.И.С." ММХ.

Модебадзе, И. (2011). Русско-грузинские литературные взаимосвязи: методологические меридианы XXI века. *Русская литература XI–XXI веков: проблемы типологии, поэтики, интерпретации, перевода*, (с. 40–53). Издательство Фатих Университета.

Модебадзе, И. (2014). Культурная глобализация и функция перевода: теория и практика. *Национальные литературы и процесс культурной глобализации, Часть II* (с. 500–513). Издательство Института литературы.

Мушкудіані, О. (1986). *З історії українсько-грузинських літературно культурних взаємин XIX–початку XX ст.* Наукова думка.

Наливайко, Д. (2009). Літературна компаративістика вчора і сьогодні. У *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія, за загальною редакцією Дмитра Наливайка* (с. 5–42). Видавничий дім "Кієво-Могилянська академія".

Ратіані, І. (2010). *Текст та хронотоп*. Видавництво ТДУ.

Ратіані, І. (2019). Тоталітарний режим та залежність культурного контексту. У *Ідеологема і міфологема Сталіна в грузинській радянській та емігрантській літературі, частина перша* (с. 241–251). "Мцигнобарі".

Церетелі, А. (2016). *Вибрана проза* (з грузинської переклав Рауль Чілачава). Видавництво Анетти Антоненко.

Чілачава, Р. (2014). Думки про українську поезію. У Р. Чілачава, *100 українських поетів* (с. 8–52). Інтеллект.

Шевченко, Т. (1937). *"Кобзар" вірші та поеми за редакцією Шалва Радіані та Сімона Чіковані*. Державне видавництво Грузії.

Шевченко, Т. (2023). *"Думи мої" вибрані поезії*. Упорядкування, перемова та переклад грузинською мовою Рауля Чілачава. Друкарня "Фаворіті стилі".

Шкандрій, М. (2004). *В Обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби* (з англійської переклав Петро Таращук). Видавництво "Факт".

Dovic, M., Helgason, J. K. (2017) National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe. *National Cultivation of Culture*. Volume: 12. Leiden. Brill.

Словники

Чікобава, А. (Ред.). (1986). *Тлумачний словник грузинської мови*. Однотомник. Академія наук грузинської РС.

Чубинов, Д. И. (1984). *Грузино-Русский словарь*. Второе издание, воспроизведенное офсетным способом. Подготовил к печати и снабдил предисловием А. Г. Шанидзе. Сабчота Сакартвело.

Калинович, М. Я. (Ред.). (1962). *Російсько-український словник*. Видавництво Академії наук української РСР.

References

- Bakanidze, O. G. (2012). Georgian literature and Shevchenko. Shevchenko encyclopedia in 6 volumes, Volume 2 (pp. 188–192). Institute of Literature named after T. G. Shevchenko [in Ukrainian].
- Bondar, L. (2016). Reason. In the Shevchenko Encyclopedia. Literary works, under the general editorship of Academician of the *National Academy of Sciences of Ukraine* M. H. Zhulynskiy (pp. 546–553). Institute of Literature named after T. G. Shevchenko [in Ukrainian].
- Borshchevskiy, S. (2009). Preface. In R. Chilachav, *Permanent business trip*. Zelta Rudens [in Ukrainian].
- Dovic, M., Helgason, J. K. (2017) National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe. *National Cultivation of Culture*. Volume: 12. Leiden. Brill.
- Garbovskiy, N. (2004). *Theory of translation*. Moscow University Publishing House [in Russian].
- Hrytsyk, L. (2014). Pluralistic paradigm of Georgian Shevchenko comparative studies. *Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University*, 40, 324–334 [in Ukrainian].
- Ekelchik, S. (2010). *History of Ukraine. the establishment of modern nations. Authorized translation from English by Nikolai Klymchuk*. Publishing House "K.I.S." MMH [in Russian].
- Modebadze, I. (2011). Russian-Georgian literary relations: methodological meridians of the 21st century. *Russian literature of the 11th–21st centuries: problems of typology, poetics, interpretation, translation* (pp. 40–53). Fatih University Publishing House [in Russian].
- Modebadze, I. (2014). Cultural globalization and the function of translation: theory and practice. *National literature and the process of cultural globalization, Part II* (pp. 500–513). Publishing House of the Institute of Literature [in Russian].
- Mushkudiani, O. (1986). *From the history of Ukrainian-Georgian literary and cultural relations of the 19th and early 20th centuries*. Scientific opinion [in Ukrainian].
- Nalyvaiko, D. (2009). Literary comparative studies yesterday and today. *Modern literary comparative studies: strategies and methods. Anthology, edited by Dmytro Nalivaiko* (pp. 5–42). Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].
- Ratiani, I. (2010). *Text and chronotope*. TSU Publishing House [in Ukrainian].
- Ratiani, I. (2019). Totalitarian regime and cultural context dependence. In *Stalin's ideologeme and mythologeme in Georgian Soviet and emigrant literature, Part one* (pp. 241–251). "Mtsignobari" [in Ukrainian].
- Tsereteli, A. (2016). *Selected prose* (translated from Georgian by Raul Chilacava). Anetta Antonenko Publishing House [in Ukrainian].
- Chilacava, R. (2014). Thoughts about Ukrainian poetry. In R. Chilachav, *100 Ukrainian poets* (pp. 8–52). Intellect [in Ukrainian].
- Shevchenko, T. (1937). "Kobzar" poems and poems edited by Shalva Radiani and Simon Chikovani. Tbilisi: State Publishing House of Georgia [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (2023). *"My thoughts" are selected poems*. Arranged, spoken and translated into Georgian by Raul Chilacava. "Favorite Tables" printing house [in Ukrainian].

Shkandrii, M. (2004). *In the arms of the empire. Modern Russian and Ukrainian literature* (translated from English by Petro Taraschuk). "Fact" publishing house [in Ukrainian].

Dictionaries

Chikobava, A. (Ed.). (1986). *An explanatory dictionary of the Georgian language*. One-year study. Academy of Sciences of the RS of Georgia [in Ukrainian].

Chubynov, D. I. (1984). *Georgian-Russian dictionary*. The second edition, reproduced by the offset method. prepared for printing and provided with a foreword by A. G. Shanidze. Sabchota Sakartvelo [in Russian].

Kalynovych, M. Ya. (Ed.). (1962). *Russian-Ukrainian dictionary*. Publishing house of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 30.05.24

Прорецензовано / Revised: 18.09.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.10.24

Ivane MTCHEDELADZE, PhD (Philol.)

ORCID ID: 0000-0002-5001-2216

e-mail: ivane.mchedeladze@tsu.ge

Ukrainian Studies Center named after Prof. Otara Bakanidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

THE POETRY OF TARAS SHEVCHENKO IN THE LITERARY-CRITICAL AND TRANSLATOLOGICAL STUDIES OF RAUL CHILACAVA: THE FORMATION OF A TRANSNATIONAL LITERARY FIELD

Background. *The article examines the latest Georgian scientific-critical, translated and fiction literature (poetry) about Taras Shevchenko, belonging to the modern bilingual poet, translator and scientist Raul Chilachava. Particular attention is paid to the newest bilingual collection "My Thoughts", the extensive preface and translations of which represent an important fact in the history of Georgian-Ukrainian literary relations of the post-colonial period.*

Results. *For analysis, the article uses many concepts of translation studies and comparative studies, cultural studies – intertextuality, the concept of national poets, typology of transformative operations, reception, chronotope of the text, author and reader, etc.*

Conclusions. *Research and analysis conducted at the intersection of different disciplines show that with the translated, artistic and scientific-critical*

texts of Raul Chilachava, a new stage of Shevchenko's poetry began in the Georgian literary process, which allows Shevchenko's poetry and, in general, all Ukrainian literature to be analyzed from the perspective of those approaches thinking that is used in the global literary and cultural space for the perception and rethinking of artistic creativity.

Keywords: *Taras Shevchenko, Georgian-Ukrainian literary relations, translation, Raul Chilachava.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.